

amikor a műalkotáségyéniség értéke éppen ennek a szerencsés találkozásnak köszönhető. Ez a találkozás persze csak akkor érhető tetten, ha nem a korabeli társadalmi valóság objektív tükröződését keressük benne, hanem ha Gusztáv sorsában a feudális arisztokrácia ama típusának a fejlődéstörténetét szemléljük, amelyik már elhatárolta magát osztálya törekvéseitől, anélkül, hogy az osztályhelyeztetéhez kötő egzisztenciális köldökzsinórt is elszakítaná, s akit történelmi-társadalmi vákuum-helyzetével magyarázható érzelmi-világéneki válsága a transzcendencia felé taszít, anélkül, hogy a vallásos extázisban, misztikus révületben képes lenne feloldani személyisége diszharmóniáját.

Ahhoz, hogy Eötvös Gusztávval együtt élje át a transzcendencia felé való tájékozódás, az istenkeresés próbáit, egyetlen motívummal sem kellett a főhősbe több önélet-

rajzi adatot táplálni, de nem volt az írónak szüksége erre ahhoz sem, hogy Gusztáv történetével a személyiség romantikus inspirációinak a kritikáját is megfogalmazzza. Sőt, ahhoz, hogy egyfelől művészi hitelt adjon Gusztáv romantikus karakterének, míg másfelől — a realista művész távolságtartásával — eljusson e karakter bírálataig, életrajzi és történeti „hűtlenségnek” pontosan azt a mértékét kellett eltalálnia, ami Sötér István szerint „árt a regény művészi egységének”.

Az *Eötvös és a romantika* című tanulmány problémái is azt jelzik, hogy a korábnál árnyaltabb képet nem alkothatunk Eötvös Józsefről mindaddig, amíg szépirói munkásságának műfaji, szerkezeti és stilisztikai elemzését a legkorszerűbb módszerekkel el nem végezzük.

Kulin Ferenc

SCHEIBER SÁNDOR: FOLKLÓR ÉS TÁRGYTÖRTÉNET

Bp. 1974. A Magyar Izraeliták Országos Képviselőtének kiadása. I. k. 402 l.; II. k. 551 l.

Scheiber Sándor különböző orgánumokban szétszórtan megjelent publikációinak ez az impozáns gyűjteménye a maga kerekén hetven cikkével egy több mint négy évtizedes tudósi életpályának, azon felül egy különleges tudós-típusnak és tudományos-emberi szenvedélynek a dokumentuma. Az anyag tarkaságát, amely első pillantásra meghökkenítő, bizonyos zárt tematikus keretek fogják össze: az első kötetben kutatott folklór-motívumok bibliai, középkori mesei vagy zsidó népi eredetűek; a második kötet az oly váltakozó értékelésnek alávetett motívumkutatást szolgálja; vándor motívumok eredetét, elterjedését, előfordulásait kutatja, a Közel-Keletől a modern irodalmakig, különösen pedig a magyar irodalomig. Ez utóbbi számára elsősorban a második kötet szolgálatot érdekes anyagot; a kis cikkek a maguk szemszögéből végigvisznek bennünket Sztárain és Bornemisznán kezdve a magyar irodalom egészen Juhász Gyuláig és József Attiláig. (Sőt legalább egy bibliográfia erejéig a jelenbe is benyúlnak.) Aki Scheiber Sándor érdeklődési irányát ismeri, az tudja, hogy nem nagy koncepcióról vagy szintetikus alkotásról van szó: egy-egy írónk-költőnk akkor kerül bele az ő érdeklődésének fénysugarába, ha valamely múltbeli alsóbb irodalmi-anekdótikus-népi-bibliai motívum bukkann fel költészetében. Jellemző példa a II. kötet 12 Arany- és 8 Mikszáth-cikke. Hogy konkrét példát is említsék: megtudjuk, milyen hagyomány nyomán és milyen hangulatban nevezte magát Arany Senki Pálnak (mivel a nyomok a nagy költő ifjúkori ponyvaolvasmányai felé

vezetnek, Scheiber begyűjti a fellelhető ponyva-feldolgozások egészét, sőt talál idegen nyelvű megfelelőket is, tehát szélesebb háttérrel kapunk, mint amiről Arany maga tudhatott); honnan vette Arany Tisza Domokoshoz írt levelében a kocsdíri pap és a török basa anekdotáját; milyen nemzetközi viszonylatokba állítható bele Mikszáth *A fekete kakasának* „istenáldotta búzacsempészés”-motívuma; találkozzunk az ugyancsak Mikszáthnál sűrűn előforduló „túlvilági hírnök” újabb megfelelőivel; érdekes csoport a Mikszáthnál megint többféle változatban felhasználta „birtokszerző” monda. „Csak a hegyek nem találkoznak” — olvassuk a Noszty-ban; Scheiber nyomán e régi közmondás arameus, görög, angol, orosz, német megfelelőiről értesülünk: a képzeletnek és a költői motívumoknak nincsenek földrajzi határai. Természetes, hogy Kiss József balladái és epikája tele vannak hiteles zsidó néprajzi adatokkal; bibliai képzetekkel be van hintve Juhász Gyula lírája; legendás motívumok a háttérben még József Attilánál is fölcsilannak; a Bibliát ő is forgatta. Ki gondolná pl., hogy az *Istenem* című versből az „együgyű ima” legendakörébe vezetnek szájak. Egy-egy motívum előfordulásának felvázolásakor néha túlszélesnek érezzük a kört — de hát melyik tudós tudna elhallgatni olyan adatot, amelyet ő fedezett föl? Ritka eset, hogy a párhuzamot vagy a forrásmegjelölést nem érezzük meggyőzőnek: a „hangvesztett operadalár”-hoz nem volt szüksége Arany Pliniusra, elég volt a maga korának és minden időknek tapasztalata; A gyermek és

a szivárvány síró és nevető égboltjához és a megfoghatatlan szivárványhoz kapunk egy Hamlet-, egy Plutarchos- és egy Hölderlin-párhuzamot; talán csak az első mondható plauzibilisnek.

Scheiber Sándor munkáját két irányból is értékelhetjük. Ma, a kritikai kiadások felvirágzásának korszakában, a kommentátor örül minden kis morzsának; nemcsak az a fontos és szükséges, hogy egy-egy szólás, célzás, motívum eredetét ismerjük, ezzel voltaképpen az író vagy költő, mondjuk Arany János világába is kapunk egy kis bepillantást; megismerjük művelődésének forrásait, s megérezzük az egyéniséget is, amely ezekből a forrásokból táplálkozott. Olykor egy-egy motívum helyes értelmezéséhez úgy jutunk el, ha visszanyomozunk az eredő helyig (pl. a szakáll-kiszaggatás a Toldi Estéjében). Aranynak a fiatalkorában elsajátított hagyományokhoz való ragaszkodása ezekből az apró vonásokból ugyanúgy kiviláglik, mint nagy költői témáiból. Persze a nagyobb témákra koncentrálo szaktudós olykor fejszóvalva olvassa Scheiber fejtegetéseit; mint olvasmányok, kellemesek, tanulságosak; meglep és bámulatba ejt a mögöttük rejlő erudíció és szorgalom, de az eredmények egyrésze súlytalanok és jelentéktelenek érzik: pl. a Mikszáth-féle „Mire jó a dialektus” hol, hányszor, milyen történelmi összefüggésben fordul elő; Arany hasonlata az összetartásról Aesopusra megy vissza, de van egy csomó héber változata, előfordul Tolsztojnánál; a Szvatopluk-monda egyik elemeként aztán továbbél a régi magyar irodalomban. Az istenáldotta búzacsempészés, ez a testvéri szeretetet példázó keleti legenda nagy utat tesz meg a XIX. század magyar és európai irodalmában: Scheiber igyekszik minden elérhető előfordulásának nyomára jutni. A gyertyalángba repülő pillangó világirodalmi

közhely számtalan módosulatban; az ok, amiért kutatja, a Széchenyi emlékezetének egyetlen sora.

Érdemes-e mindezt tudni, s egy-egy apró nyom után fél könyvtárakat átkutatni? Érdemes-e egy életet föltenni a mikrofilológia, a tárgy- és motívumtörténeti aprómunka oltárára? Hogyan illeszkedik be ez a kutató-típus a tudományos kultúra egészébe? Itt már olyan tényezőkkel kell számolnunk, olyan rugókkal, amelyek mélyebbek, mint a pusztai tudományos érdeklődés. Itt már olyan emberi-tudósi szenvedélyről van szó, amelynek éppen ez az aprómunka ad kielégülést; olyan érdeklődésről és gyönyörködésről, amelyet éppen az irodalom parányai tudnak lekötöni. Van ebben jó adag a detektívmunka izgalmából, a nyomozás és a megtalálás örömeiből. Ilyesmit Scheibernek sokszor van módjában átélnie. Otthonosan mozog ő a parányi tények, adalékok, mozaik-kövek univerzumában. S ahogy ebbe a világba beleéljük magunkat, még egy nagy, tartalmas élménnyel kell számolnunk: ezekben az apró gyökérszálakban a múlt, a hagyomány él tovább, a távoli múlt szövi bele magát a jelenbe, a hagyomány, a múlt szívos továbbélése pedig folytonosságot, átalakulva-megmaradást, megőrzést és gyarapodást jelent. Kemény Zsigmond beszél egyszer arról, hogy a történelem nagy erői nem okvetlen látványosan haladnak előre, hanem apró, jelentéktelennek látszó tünetekbe rejtőzködnek — az irodalomban is ezek az apró vándorlások-öröklések-adaptálások a nagy kultúrákon belül a történelem élő mozgását érzékeltetik. Ezért lehetnek számunkra értékesek Scheiber Sándor eredményei, s ezért lehet rokonszenves az ő tudósi magatartása.

Barta János

„VÁR EGY ÚJ VILÁG”

Tanulmányok a szocialista irodalom történetéből. Szerkeszti Illés László és József Farkas. Bp. 1975. Akadémiai K. 546 l. (Irodalom és szocializmus)

A sorozat negyedik kötetének megjelenése különösen fontos tudományos esemény. Az első kötet 1962-ben látott napvilágot, a következők csak öt, illetve hat év múlva születtek, mintegy jelezve azokat a kétségeket, amelyek e vállalkozás fontosságát kérdőjelezték meg. Pedig az előzőek mindegyike tartalmazott néhány olyan alapvető tanulmányt vagy éppen bibliográfiát, amely nélkülözhetetlen a témával, sőt a nemzeti irodalommal foglalkozók számára is. A mostani, negyedik kötet arról győz meg bennünket, hogy a téma kutatása nem egy

lezárt, csak a múltban minősülő eszme- és művelődéstörténeti, erősen politikai kötöttségű anyag, hanem napjaink kritikájához, irodalompolitikájához szóló eleven előzmény, nemcsak hazai, hanem nemzetközi értelemben is. Ezért újdonság higgadt, elemző szemléletével, jólszerkesztettségével és belső összefüggéseivel, legjobb értelmű aktualitásával.

Bizonyára a téma azonosságának, a probléma belső kohéziójának, de a tudatos szerkesztői munkának is következménye, hogy a tanulmányok több lényeges ponton egymásnak felelnek, más-más oldalról világít-